

BİR İNSAN HAKKI OLARAK DİJİTAL EĞİTİM ve OLAĞANDIŞI DURUMLAR

Digital Education as a Human Right and Extraordinary Circumstances

Melih Uğraş EROL*

Özet

Günümüz koşullarında pek çok konu dijital ortamda şekillenmektedir. Bunlardan bir tanesi de dijitalleşme, insan hakları ve eğitimin birbirleriyle olan ilişkisidir. Dijital ortamda şekillenen eğitim, dijital eğitim, artık insan hakları hukukunun konusu haline gelmiştir. Bir insan hakkı olarak dijital eğitim hakkı, yarattığı imkânlarla insan hakları açısından son derece faydalı olabilir; ancak zorluklar nedeniyle bazı soru işaretlerini de beraberinde getirebilmektedir. Özellikle afet, savaş, silahlı çatışmalar veya salgın hastalık gibi olağandışı durumlarda, oluşabilecek olumsuz koşulları engelleyerek veya neticelerini hafifleterek eğitim hakkını güvence altına alan dijital eğitim hakkı büyük önem taşımaktadır. Olağandışı durumlarda, dijital eğitim hakkı ve dijital imkânlar sayesinde eğitimin devamlılığı sağlanırken, dijital dünyanın getirdiği sorunlar bazı risklere yol açabilmektedir. Mevcut çalışma, eğitim hakkının dijital ortamda şekillendiğini ve dijital eğitimin bir insan hakkı olarak kabul edilmesinin zorunlu olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, dijital eğitim hakkının diğer insan haklarıyla ilişkisi değerlendirilmektedir. Eğitim, dijitalleşme ve insan hakları arasındaki etkileşimin karmaşıklığı ile olağandışı durumlarda dijital eğitim hakkıyla bağlantılı dinamiklerin değişkenliği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, eğitim, dijitalleşme, olağandışı durumlar

Abstract

Currently, numerous issues are formulated within the digital realm. The interaction among digitalisation, human rights, and education is one of these aspects. Digital education, shaped within the digital world, has recently emerged as a subject of human rights legislation. The right to digital education, as a human right, can be highly advantageous for human rights by creating opportunities; nevertheless, it may also raise concerns owing to certain challenges. Particularly in extraordinary circumstances, which represent a pivotal moment for human rights, the right to digital education serves as a safeguard against the repercussions of adverse conditions, such as disasters, warfare, armed conflicts, or epidemics, functioning as a circuit breaker to ensure the right to education. In extraordinary circumstances, although the right to digital education and the continuity of learning by digital means remain unimpeded, the challenges and debates arising from the digital realm may present considerable concerns. This study investigates how the right to education is influenced by the digital world and emphasises the necessity of acknowledging digital education as a human right. Moreover, in evaluating the correlation between the right to

➤ Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.

➤ Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 19.01.2025

➤ Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 22.04.2025

* Dr. Öğr. Gör., İzmir Ekonomi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İzmir-Türkiye, melih.erol@izmirekonomi.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0006-9905-8633>

digital education and other human rights, it scrutinises the intricate interplay among education, digitalisation, and human rights, as well as the volatile dynamics pertaining to the right to digital education in extraordinary circumstances.

Keywords: Human rights, right to education, digitalisation, extraordinary circumstances

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Konseyi (AK), eğitim hakkı ile ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi (AYM) ise eğitim hakkının hukuksal değerlendirilmesini gerçekleştirmektedir. AİHM, eğitim hakkını iki açıdan yorumlamaktadır: Eğitime erişimden mahrum bırakmayı yasaklayan temel kural ve devletin ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygı göstermesini gerektiren tamamlayıcı kural.¹ AYM, insan hakları açısından konuya yaklaşımında, eğitim hakkının toplumsal önemine vurgu yapsa da, bu hakkın temel niteliğini tehlikeye atmayan veya onu kullanılamaz hale getirmeyen belirli sınırlamalara tabi tutulmasının hukuken mümkün olduğunu vurgulamıştır.² Ancak, bu kısıtlamalar yasayla belirlenmeli, haklı bir amaca hizmet etmeli ve kullanılan yöntemler ile bu amaç arasında kabul edilebilir bir denge gözetmelidir.³ AYM, eğitim hakkının toplumsal önemine vurgu yaparken, bu hakkın temel niteliğini zedelemeyen sınırlamaların hukuken mümkün olduğunu belirtmiştir.⁴

Dijitalleşme, eğitime dayalı hak ve özgürlüklerin dijital ortama taşınmasını sağlamıştır.⁵ Söz konusu eğitim hakkı, her ne kadar temel bir insan hakkı olarak kabul edilmişse de değişen koşullar ile beraber değerlendirilmesi mutlaklıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi gibi temel metinler çerçevesinde, eğitim hakkının dijital ortamlarda da korunması ve uygulanması zorunludur. Dijital eğitim imkânlarının, özellikle çocuklar için bir insan hakkı olduğu kabul edilmektedir.⁶ Nitekim, insan hakları açısından, internet ve dijital çağ çeşitli imkânlar yaratırken aynı zamanda potansiyel riskleri de beraberinde getirmektedir. Devletler ise dijital ortamlarda da insan haklarına

¹ AİHM'nin eğitim hakkı ile ilgili olarak aldığı kararlar ve yorumlar için bkz. Abdullah Çelik, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı" (Ocak 2015) *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 6(20), ss.279-328.

² Yüksel Baran, B.No. 2012/782, 26.06.2014, para. 37.

³ İbid.

⁴ Hikmet Balabanoglu, B.No. 2012/1334, 17.09.2013, para.29.

⁵ Muharrem Kılıç, "Pandemi Döneminde Dijital Eğitim Teknolojisinin Dönüştürücü Etkisi Bağlamında Eğitim Hakkı ve Eğitim Politikaları", (2021) *Yükseköğretim Dergisi*, 11 (1), s.25.

⁶ Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın Dijital Ortamdaki Çocuklara İlişkin Konsey Tavsiye Kararı: "Dijital ortamın, örgün ve yaygın eğitim, örgün ve yaygın sağlık hizmetleri, dinlenme, eğlenme, kültürle bağlarını sürdürme, sosyalleşme, dijital içerik yaratma yoluyla kendilerini ve kimliklerini ifade etme, siyasi konularla ilgilenme ve tüketici olarak bir dizi bağlamda çocukların günlük yaşamlarının ve etkileşimlerinin temel bir parçasıdır" [OECD, "OECD Legal Instruments" <<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0389>>, erişim tarihi, 10.01.2025.

saygı gösterme, koruma ve gereğini yerine getirme yükümlülükleri nedeniyle gerekli adımları atmak zorundadır.⁷ Çünkü, günümüz çağında insanlık adına hemen hemen her şey dijitalleşme ve dijital araçların etkisindedir.⁸

Dijital ortamların hukuki boyutu ve insan haklarına olan tesiri üzerindeki tartışmalar devam ederken, afet, savaş, silahlı çatışmalar veya salgın hastalık gibi olağandışı durumlar, konuyu farklı bir boyuta taşımaktadır. Olağandışı durumlarda, en temel hukuki konuların başında elbette insan haklarının korunması ve savunuculuğunun yapılması gelmektedir.⁹

Son yıllarda, dijital uygulama tekniklerinin hızla artan etkisini en fazla tecrübe eden sektörlerin başında eğitim gelmektedir. Olağandışı durumlarda eğitimin kesintiye uğramaması, dijital uygulama teknikleri ile sağlanabilir. Eğitim hakkının dijital imkânlar ile beraber olağandışı durumlarda bireyler tarafından kullanılabilmesi için senkron (çevrimiçi ortamlarda eğitimin eş zamanlı sürdürüldüğü) ve asenkron (eğitimin eş zamanlı değil, verilecek olan eğitime dair bilgilerin sistemlere yüklenmesi ve sonrasında talep edenlerin eğitime ulaşmaları) olmak üzere iki yöntemden söz edilebilir. Her iki imkân da dijital araçlar ile eğitim hakkının özellikle olağandışı durumlarda kullanılabilir hale gelmesini sağlamaktadır çünkü olağandışı durumlarda eğitime dair fiziksel koşullar yetersiz kalabilir veya kullanılamaz hale gelebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, olağandışı durumlarda dijital eğitim imkânları fiziksel engellerin aşılması, öğrenme kaybının azaltılması, eğitime erişilebilirliğin sağlanması ve diğer insan haklarının güvence altına alınması konusunda müspet etkilere sahiptir. Ancak, olağandışı durumlarda dijital eğitim imkanlarının kullanılması dijital uçurum gibi bazı sorunlar nedeni ile zorlaşabilmektedir.

Bu çalışmada, olağandışı durumlarda eğitim hakkının dijital ortamlarda nasıl korunacağı ve dijitalleşmenin bu hakka etkileri incelenmektedir. Ayrıca, devletlerin en zorlu koşullarda bile eğitimin kesintiye uğramamasını sağlamak için yasal sorumluluklarını nasıl yerine getirebileceği üzerinde durulmuştur. Dijital uygulama tekniklerinin eğitim hakkı üzerindeki etkisi incelenirken, dijital ortamlar, insan hakları ve eğitim arasındaki karmaşık ilişkilerin olağandışı durumlar özelinde incelikli bir şekilde anlaşılması amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, ilk olarak olağandışı durumlar kavramı ve hukuki önemi, dijitalleşme ve eğitim arasındaki ilişki ele alınmıştır. Sonrasında, dijital eğitimin diğer insan hak ve özgürlükler ile olan etkileşimi irdelenmiş ve sonuç kısmından önce olağandışı durumlarda dijital eğitim ve insan hakları arasındaki ilişkinin menfi ve müspet etkileşimi ele alınmıştır.

⁷ Semih Batur Kaya, “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz” (2022) *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(51), s.51.

⁸ Ahmet Çiftçi ve Yelda Karakaş, “Dijitalleşen Zamanın İzdüşümünde: Kimliğin, Bedenin ve İletişimin Dönüşümü” (2019) *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 10(37), s.9.

⁹ İbrahim Mavi ve Sıtkı Yıldız, “Küreselleşme Bağlamında Yeni Bir Toplumsal Hareket Olarak İnsan Hakları Hareketi” (2021) *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), s.1.

I. OLAĞANDIŞI DURUM KAVRAMI

Olağandışı durumlar, kayıpların ve kaynak sıkıntılarının yaşandığı süreçler olarak tanımlanabilir.¹⁰ Bu durumlar, insan hakları açısından, olağandışı süreçler sırasında ve sonrasında ortaya çıkan koşulları ifade eder. Her iki durumda da insan haklarına saygı gösterilmesi, korunması ve gereğinin yerine getirilmesi tehlikeye girebilir.

Olağandışı durumlarda yaşanan şiddet olayları ve zorlu koşullar, temel hak ve özgürlüklerin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Olağandışı durumlar sonrasında ortaya çıkan kayıplar ve zorlu yaşam koşulları, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik hakların yanı sıra devletlerin bu haklara bağlı yükümlülüklerini ön plana çıkarmaktadır.¹¹ Bu değerlendirme, bazı insan haklarının diğerlerinden daha önemli olduğu anlamına gelmemelidir. Netice itibarıyla, insan haklarının evrensel, devredilemez ve bölünemez olduğu unutulmamalıdır.

AİHM, *Lawless v. İrlanda* kararında, olağandışı durumlara örnek teşkil edebilecek karmaşa veya şiddet olaylarını bir ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlike¹² olarak tanımlamıştır. Aynı karar doğrultusunda, tüm toplumun olağan yaşamını sürdürmesini imkansız hale getiren tehditler, tehlikeler ve krizler bir ulusun varlığını tehdit eden genel bir tehlike olarak değerlendirilir.¹³ Ayrıca, günümüz koşulları göstermektedir ki, yaşanan olağandışı durumların ne zaman son bulacağını kestirmek neredeyse imkansızdır. Olağandışı durumlar sırasında ve sonrasında yaşanan koşulların ve neticelerin somut göstergelerini birbirinden ayırmak güçleşmektedir. Bir diğer ifade ile, olağandışı durumların yaşandıkları zamanlar ve koşullar belirsizlik ve zamansızlık içerisinde değerlendirilebilir. Çünkü, bir ülkedeki iç karmaşa, diğer devletlerin hükümetlerinin katılımı, hükümetlerin devlet dışı örgütleri desteklemeleri ve hatta karmaşaların yaşandığı bölgelerde daha önceden mevcut olmayan örgütlerin devletler aracılığı ile yaratılması ve tüm bu aktörlerin blok oluşturmaları nedeni ile küresel ölçekte bir karmaşaya dönüşebilmektedir.¹⁴

Olağandışı durumlar, geleneksel mekânsal sınırlar yani statik somut mekanların ötesine geçebilmekte ve dijital ortamlara taşınabilmektedir. Olağandışı durumların

¹⁰ İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Olağandışı Durumlar ve Ortak Özellikleri <<https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/3475/xfiles/olagandisi.pdf>>, s.1.

¹¹ European Network of National Human Rights Institutions, “Human Rights in (Post-)Conflict – ENNHRI” (ENNHRI-, Ekim 25, 2024) <<https://ennhri.org/our-work/topics/human-rights-in-post-conflict/>>, erişim tarihi, 10.01.2025.

¹² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Lawless v. İrlanda* B.N. 332/57, 01.07.1961 <<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>>, para. 28.

¹³ İbid.

¹⁴ Küresel ve silahlı çatışmalar ile ilgili olarak bkz. Nesrin Kenar ve Hayriye Müjde Selçuk, “Bölgesel Silahlı Çatışmaların Analizi: Genel Bir Bakış” (2023) *Sakarya İktisat Dergisi*, 14, s.566-598; Shawn Davies, Therése Pettersson ve Magnus Öberg, “Organized Violence 1989–2022, and the Return of Conflict between States” (2023) *Journal of Peace Research*, 60(4), ss.691-708.; Nils Petter Gleditsch et al., “Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset” (2002) *Journal of Peace Research*, 39, ss.615-634.

dijital ortamda tecrübe edilmesi ve çözüm arayışlarının da dijital ortamda gerçekleşmesi, bu durumların dijitalleşme ile ilişkisini ortaya koymaktadır.¹⁵

Geniş bir bakış açısıyla, olağandışı durumlar, savaş, pandemi, doğal afet ve benzeri olaylar olarak yorumlanabilir. Olağandışı durumlar kavramı, yaşanan olumsuzlukların yaşandıkları zamanlardaki ve sonrasındaki koşulları ile neticeleri kapsamaktadır. Olağandışı durumlar, insanların normal koşullar altında sürdürdükleri faaliyetlerini sürdüremedikleri, temel hak ve özgürlüklerin tehlikeye girdiği ve devletlerin insan hakları sözleşmelerine bağlı yükümlülüklerini askıya alabildiği durumlar olarak değerlendirilebilir.

II. İNSAN HAKLARI AÇISINDAN EĞİTİM VE DİJİTALLEŞME İLİŞKİSİ

Eğitim hakkı, öğrenme, öğretme ve kişisel gelişimi kapsar.¹⁶ Eğitim hakkının kullanılması, bireylerin toplumun aktif üyeleri haline gelmesini ve sosyal-yaşamsal beceriler edinmelerini sağlar.¹⁷ Bu amaçla, eğitimin ve eğitim veren kurumların yeterli miktarda mevcut olması ve ayırım gözetmeksizin erişilebilir olması gereklidir. Ayrıca, eğitimin şekli ve içeriği kabul edilebilir olmalı, değişen toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlamalı ve farklı sosyal-kültürel ortamlardaki ihtiyaçlara cevap verebilmelidir.¹⁸ İnsan hakları hukuku, eğitim hakkını herkesin faydalanabileceği, eşitlik ilkesine dayanan, katılımcı ve kapsayıcı bir şekilde düzenlemiştir.¹⁹ İnsan hakları yükümlülükleri açısından, devletler mevcut kaynaklarını kullanarak hem negatif hem de pozitif yükümlülükler taşımaktadır. Devletler, eğitim hakkını engelleyen tedbirlerden kaçınmak, üçüncü tarafların müdahalelerini önlemek ve bireylerin bu haktan yararlanmalarını sağlamakla yükümlüdür.²⁰

BM, 2015 yılında dijitalleşme ile yaşanan dönüşüme dikkat çekmiştir. “Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi” başlıklı eylem planı doğrultusunda, küresel ölçekte bilişim ve teknolojinin insanların yararına olabileceğini, ancak bunun en önemli şartlarından birinin dijital uçurumla²¹

¹⁵ Ajeet JaiSwal, “Covid-19 Pandemic: Digital Technology Usage and Associated Socio-Technological Challenges” (2022) *Habitus Toplum Bilimleri Dergisi*, 3, s.233.

¹⁶ Ümit Binbir ve Gökhan Arastaman, “Eğitim Hakkı: Bir Sistematik Derleme Çalışması” (2021) *Uluslararası Tolum Araştırmaları Dergisi* 11(18), s.5070.

¹⁷ Sharon E. Lee, “Education as a Human Right in the 21st Century” (2013) *Democracy & Education*, 21(1). Article 1. <<http://democracyeducationjournal.org/home/vol21/iss1/9>> erişim tarihi 10.03.2025, s.1

¹⁸ United Nations, “General Comment No. 13: The Right to Education (art. 13) Adopted At The Twenty-First Session Of The Committee On Economic, Social And Cultural Rights” (1999) <<https://digitallibrary.un.org/record/407275?v=pdf>> erişim tarihi 10.03.2025, para.6.

¹⁹ Nezir Akyeşilmen, “Uluslararası İnsan Hakları Düzenlemeleri ve Eğitim: Eğitime Hak Temelli Bir Bakış” (2014) *Milli Eğitim* 201, s. 6.

²⁰ United Nations (n 18), para.47.

²¹ Dijital uçurum kavramı bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) adı verilen imkânlarla erişimdeki eşitsizlik olarak nitelendirilir. Dijital uçurum için bkz. Dalgıç-Tetikol ve diğerleri. “The Evolution

mücadele olduğunu vurgulamıştır.²² BM, kapsayıcı, eşitlikçi ve kaliteli eğitimin yaşam boyu öğrenme fırsatlarını teşvik edeceğini vurgulamış ve devletlere internet ortamında eğitim hakkı için gerekli hukuki altyapıyı sağlamaları çağrısında bulunmuştur.²³ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), teknolojik gelişmelerin ve dijital yeniliklerin özellikle olağandışı durumlarda eğitime katkısını vurgulamış ve uzaktan eğitimin eğitim hakkına olumlu etkilerini belirtmiştir.²⁴ Ayrıca, UNESCO önderliğinde Küresel Ağlar Forumu (*Global Forum of Networks*) kurulmuş ve böylece dijital ortamlarda ifade özgürlüğü ile bilgiye erişimi esas alan,²⁵ dijital platform yönetişimine yönelik hak temelli bir yaklaşımın küresel düzeyde anlaşılmasını teşvik eden bir oluşuma imza atılmıştır.²⁶

AK, “Kılavuz İlkeler” başlıklı çalışmasında, dijital ortamda eğitimin bir insan hakkı olarak tanınması çağrısında bulunmuştur.²⁷ Konsey, devletlerin dijital ortamda eğitime yönelik yatırım yapmalarını, teşvikte bulunmalarını ve sonuç olarak dijital ortamın sağladığı fırsatlardan yararlanılmasını önermiştir. Ayrıca, dijital eğitim kaynaklarının geliştirilmesi için uluslararası iş birliği çağrısında bulunulmuştur. Bu doğrultuda, insan hakları açısından dijital eğitimin sağlanması ve korunması için gerekli yasal standartların, uygulamaların ve sorumlulukların yerine getirilmesi hedeflenmektedir.

AIHM’nin konuya yaklaşımında yeni teknolojilerle şekillenen eğitimin insan hakları ile bağlantısı son derece iç içe geçmiştir. Mahkeme, *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye* davasında verdiği kararla internetin artık bir bilgi kaynağı olarak bilgiye erişim, haber ve görüş alma ve verme hakkı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir.²⁸ Öte yandan, mahkeme insan hakları çerçevesinde internete erişim sağlanması konusunda kesin bir devlet yükümlülüğünden bahsetmemektedir. Ancak, iç hukuk yasaları kapsamında eğitimle ilgili bilgilere erişim hakkının var

of the Digital Divide in Turkey, *Journal of Research in Economics*”, (2023) *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7, s.67.

²² United Nations, “Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development” (2015) <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf?token=exP5O3VFkmC-QRzcTZw&fe=true>>, s.5.

²³ İbid.

²⁴ UNESCO, “What You Need to Know About Digital Learning and Transformation of Education” (17.09.2024) <<https://www.unesco.org/en/digital-education/need-know>>, erişim tarihi, 22.12.2024.

²⁵ Bkz. UNESCO, *Guidelines for the Governance of Digital Platforms* (United Nations, 2023), s.3.

²⁶ Bkz. International Telecommunication Union & UNESCO, *The State of Broadband 2024: Leveraging AI for Universal Connectivity* (New York, 2024), s.1.

²⁷ Avrupa Konseyi’nin çocuk hakları bağlamında konuya yaklaşımı için bkz. Council of Europe, *Guidelines To Respect, Protect And Fulfil The Rights Of The Child In The Digital Environment Recommendation CM/Rec(2018)7 Of The Committee Of Ministers* (Council of Europe, 2018), ss.12-22.

²⁸ *Cengiz ve diğerleri v. Türkiye* 01.12 2015-B.N. 48226/10. 14027/11, para.56.

olması ve ilgili internet sitelerine erişimin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹ Mahkeme, benzer bir şekilde *Kalda v. Estonia* davasında da bilgi edinme hakkı ile internet arasındaki bağlantıyı tekrarlamış, bilgiye erişimin ve çevrimiçi ortamda kendini ifade edebilmenin eğitim hakkının ve ifade özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olduğuna hükmetmiştir.³⁰

AYM, eğitim hakkının dijital çağda değerlendirilmesi konusunda bir karar vererek konuyu netleştirmiştir. Ceza infaz kurumundaki bir hükümlünün internet aracılığı ile eğitim alma isteğinin reddine ilişkin olarak başvuru AYM verdiği karar ile internetin eğitim hakkına olan etkisinin hukuki boyutunu belirlemiştir.³¹ Bahsi geçen bu kararın bir ceza infaz kurumundaki birey ile ilgili olması, insan hakları hukuku açısından değerlendirme yapılamayacağı anlamını taşımamalıdır. Her ne kadar idarenin internet sağlamak gibi bir yükümlülüğünün hukuksal dayanağının olmadığı ve böyle bir zorunluluğun kabul edilemeyeceği vurgulanmış olsa da konu ile ilgili olarak idareye bir takdir yetkisi bırakılmıştır. İdare hukuku açısından internet sağlama imkânına dair karar adı altında günümüz çağında farklı bir idare hukuku

²⁹ İnternet, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim arasındaki ilişkiyi anlamak için bkz. *Jankovskis v. Litvanya* 17.01.2017- B.N. 21575/08, s.6: “Mahkeme, Litvanya makamları tarafından, başvuranın bilgi alma hakkına yapılan ve davanın özel koşullarında demokratik bir toplumda gerekli olarak görülmeyecek olan müdahaleyi haklı çıkarmak için yeterli nedenler ileri sürüldüğüne ikna olmamıştır. Bu nedenle, Sözleşme” nin 10. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, özellikle 10. maddenin mahkumlara internete veya belirli internet sitelerine erişim sağlama konusunda genel bir yükümlülük getirdiği şeklinde yorumlanamayacağını belirtmiştir. Ancak, eğitimle ilgili bilgilere erişim Litvanya yasalarına göre sağlandığından, söz konusu internet sitesine erişimin kısıtlanması, başvuranın bilgi alma hakkına bir müdahale teşkil etmiştir. Bu müdahale kanunla öngörülmüştür ve başkalarının haklarını korumak ve düzensizliği ve suçu önlemek gibi meşru bir amaç gütmektedir. Bununla birlikte, başvuranın erişmek istediği web sitesi Litvanya” daki öğrenim ve eğitim programları hakkında bilgi içermektedir ve bu tür bilgilerin başvuranın eğitim alma menfaatiyle doğrudan ilgili olduğunu ve bunun da rehabilitasyonu ve daha sonra topluma yeniden entegrasyonu ile ilgili olduğunu düşünmek mantıksız değildir. Mahkeme ayrıca internetin insanların günlük yaşamlarında önemli bir rol oynadığını, özellikle de bazı bilgilerin sadece internet üzerinden erişilebilir olduğunu gözlemlemiştir. Ancak Litvanyalı yetkililer, başvurana bir Devlet kurumu tarafından yönetilen ve güvenlik riski oluşturması pek mümkün olmayan belirli bir web sitesine sınırlı veya kontrollü İnternet erişimi sağlama olasılığını dikkate almamışlardır”.

³⁰ Karar için bkz. *Kalda v. Estonia* 19.01.2016-B.N. 17429/10.

³¹ *Sadi Yıldırımoglu*, B.No.2021/4607, 20.12.2023, para. 36: Bununla birlikte Anayasa’da ve Sözleşme’de öngörülmemiş olmasına rağmen 5275 sayılı Kanun”la tutuklu ve hükümlülerin eğitim hakkı yönünden sağlandığı anlaşılan bu imkânın ceza infaz kurumunda bulunmanın kaçınılmaz sonuçları ve ceza infaz kurumlarının olanakları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği de ortadadır. Özellikle internet sağlama konusunda Anayasa ve Sözleşme”de devlet yönünden herhangi bir yükümlülük öngörülmediği gözönüne alındığında idarenin bu hususta oldukça geniş bir takdir yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır (*Mehmet Al*, B. No: 2021/6664, 6/10/2021, § 41). §42: ... mevcut başvuruda başvuruçunun eğitimi için ceza infaz kurumu şartları çerçevesinde başvuruçuya tanınan internet kullanma imkânına yapılan müdahalenin gerekçelerinin olaya özgü somut unsurlar içermediği, ceza infaz kurumunda tutulmanın kaçınılmaz sonuçları kapsamında idare ve derece mahkemelerince bir değerlendirme yapılmadığı anlaşıldığından söz konusu gerekçelerin ilgili ve yeterli olduğundan bahsedilemez.”

konusundan da söz edilebilir. Anayasa Mahkemesi, eğitim hakkının ihlal edildiğine karar vermiş ve sonuç olarak dijital ortamın eğitim hakkı ile etkileşim halinde olduğunu ve bu durumun hukuki sonuçlarının olacağını da hükme bağlamıştır.

III. İNSAN HAKLARI VE DİJİTAL EĞİTİM

21. yüzyılda dijitalleşme, eğitim hakkının dijital ortamdaki yeri konusunda hukuki tartışmalara yol açmıştır. Eğitimin dijital ortamla etkileşimi, dijital eğitim hakkının kabul edilmesi ve diğer insan haklarıyla bağlantılı olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır.

A. Dijital Eğitim Hakkı

Günümüzde teknoloji, hayatın temel yapıtaşı haline gelmiştir. Fiziki sınırların kalktığı, hızlı etkileşimlerin yaşandığı ve küreselleşmenin etkilerinin hissedildiği dijital toplum anlayışı ortaya çıkmıştır.³² Ağ toplumu, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla belirginleşen çağdaş ve gelişmiş modern toplum olarak tanımlanabilir.³³ Toplum anlayışının dijitalleşme ile farklı kavramsal tartışmaların konusu haline gelmesinin temel nedeni geçmişe kıyasla insan ilişkilerinin fiziki sınırlar dahilinde değil zamansal ve mekânsal sınırların olmadığı dijital ortamlarda yaşanmasıdır.

Farklılaşmakta olan toplumsal ilişkiler içerisinde ise bilgiye erişim ve bilgiyi kullanma konusunda teknolojik araçların, bilgisayar ve internet teknolojisi gibi, dijital okuryazarlık ile kullanılması en önemli konuların başında gelmektedir.³⁴ Bu tarz toplum ve toplumsal ilişkilerin hukuka yansımada sosyal sözleşme kuramı da önemlidir. Hukukun toplum ile olan bağı sosyal sözleşme kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde hukukun ortaya çıkması ve gelişiminde toplumsal ilişkilerin ve nihayetinde toplumun belirleyiciliği daha net anlaşılacaktır.³⁵ Farklı heterojen ilişkilerin var olduğu, dijitalleşme ile dijital toplum/ağ toplumu kavramlarının geliştiği çağımızda, toplum ve hukuk ilişkisi dijitalleşmenin gerektirdiği ölçüde değişim ve etkileşim ile açıklanabilir. Çünkü gelişen toplum anlayışları ile birlikte dijital ortamlar, gün geçtikçe hayatın her aşamasında kendisini göstermektedir. Ayrıca, insan hakları hukuku bağlamında da hukuk ve toplum arasındaki ilişki, yine dijitalleşme ile yaratılabilmekte, geliştirilebilmekte ve güncellenebilmektedir.³⁶ Bu

³² Dijital toplum ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Selva Ersöz Karakulakoğlu, *Dijital Toplum: Kavram, Kuram ve Yöntem* (Nobel 2020).

³³ Jan Van Dijk, *The Network Society* (SAGE 2020), s.19.

³⁴ Bilgiye dijital erişim ve dijital okuryazarlık ile ilgili olarak bkz. Musa Tarık Tekin. “21. Yüzyılda Bilgiye Erişim ve Bilgi Paylaşım Yolu Olarak Dijital Okuryazarlık ve Dijital Kitaplar: Kuramsal Bir Değerlendirme”, (2016) *Uluslararası Yükseköğretimde Yeni Eğilimler Kongresi: Değişime Ayak Uydurma*, s.11.

³⁵ Ümit Müderisoğlu ve Hamza Al, “Sivil Toplum ve Hukuk” (2020) *Sakarya İktisat Dergisi* 100. Yıl Milli Egemenlik Özel Sayısı, s.67.

³⁶ Petryshyn V. Oleksandr and Oleh S. Hyliaka, “Human Rights in the Digital Age: Challenges, Threats and Prospects” (2021) *Journal of The National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(1), s.15

ilişki, dijital insan hakları hukuku ile dijital hak ve özgürlükler kavramlarının oluşmasını sağlamaktadır.

Dijitalleşme, insan hakları ve eğitim arasındaki ilişkiyi olağandışı durumlarla daha da belirginleştirmiştir. Yaşanan afet, savaş, silahlı çatışma ve salgın hastalık tecrübeleri ile dijital ortama sevk edilmiş olan eğitim ve eğitim imkânları gerek toplumsal gerekse hukuki değişim sürecinin en önemli olgularından olmuştur. Nitekim yapılan çalışmalar, göstermiştir ki artık günümüz koşullarında öğrencilerin bağımsız olarak bilgi teknolojilerini kullanma yeteneği geliştirmeleri için belirli eğitimleri almak ve belirli bilgi ve becerileri geliştirmek için interneti kullanmak zorundadırlar.³⁷

Hukuk kurallarının toplumsal ilişkiler ile etkileşimi göz önünde bulundurulduğunda, dijital eğitim hakkı da ister dijital toplum ister ağ toplumu olarak tanımlansın, artık günümüz toplumunun ihtiyaçları ve anlayışları içerisinde bir insan hakkı olarak kabul edilmelidir. Her ne kadar yasal zeminde dijital insan hakları veya dijital eğitim hakkı detaylıca düzenlenmemişse de yeni nesil eğitim pratikleri eğitim almanın şekil değiştirebildiğini göstermiştir. Eşzamanlı etkileşimin sağlandığı dijital çağda eğitim hakkının kullanılması bu teknolojik evrime ayak uydurmayı başarmak ile ilgili olmaktadır ve olmaya devam edecektir.³⁸ Netice olarak, tüm tartışmaların ötesinde istenir ise yapılacak genel bir yorum ile dijital eğitim hakkı, geleneksel anlamda eğitim hakkının bir uzantısı veya detaylandırılması şeklinde anlaşılabilir veya yeni nesil bir insan hakkı statüsünde değerlendirilebilir.³⁹

B. Birbirine Bağımlı ve Birbiriyle İlişkili Dijital İnsan Hakları: Dijital Eğitim Hakkı, İnternete Erişim ve Dijital ifade Özgürlüğü

İnsan hakları birbirleri ile bağlı ve ayrılmaz bir bütün ilişki içerisindeydir.⁴⁰ Bu bağlamda, dijital eğitim hakkının bir insan hakkı olarak bazı insan hakları ile olan ilişkisi de bütünlük içerisindeydir. Dijital eğitim hakkı, normatif olarak, net bir şekilde, henüz pozitif hukukta yer almasa da dijitalleşme, eğitim ve insan hakları arasındaki ilişki bu hakkın temel ilkeler ışığında netleşmesini sağlayabilir.

AK, Avrupa Dijital Haklar ve İlkeler Bildirgesi'nde (*European Declaration on Digital Rights and Principles*) dijital insan haklarının ayrımcılık yasağı ilkesine da-

³⁷ Olena Yemelyanova, et al., "The Educational Crisis In Today's Information And Digital Society" (2023) *Revista Eduweb*, 17(2), s. 273.

³⁸ Alison L. Bailey, et al., "Introduction to twin pandemics: How A global health crisis and persistent racial injustices are impacting educational assessment" (2022) *Educational Assessment*, 27(2), s. 93.

³⁹ Bort Custer, "New Digital Rights: Imagining Additional Fundamental Rights for the Digital Era", (2021) *Computer Law & Security Review* 44, s.12.

⁴⁰ Bkz. Bruca Porter, "Chapter 15: Interdependence of Human Rights" in Jackie Dugard, Bruce Porter, Daniela Ikawa, and Lilian Chenwi (eds), *Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights* (Edward Elgar Publishing, 2020) s.45.

yandığını vurgulamıştır.⁴¹ Bir insan hakkı olarak dijital eğitim hakkından faydalanmak için medya okuyuculuğunun desteklenmesi, dijital ortamlara bağlanmak için gerekli altyapı çalışmalarının ele alınması ve ayırım gözetmeksizin dijital eğitimin herkese tanınması, insan hakları hukuku bünyesinde temel bir hak olarak beyan edilmiştir. İnsan haklarının birbirleriyle bağlantılı ve bir bütün olduğu hukuki ilke dijital ortamda da kabul edilmelidir.⁴²

Dijital haklar, başta internete erişim hakkı olmak üzere, bireysel haklar ve tüm dijital haklar kompleksinin oluşumuyla ilgili olarak geliştirilmiş ve aktif bir şekilde desteklenmiş bir fıkirdir.⁴³ Bu nedenle, internetin olabildiğince verimli kullanılması, dijital eğitim imkânlarının gelişmesini sağlarken, aynı zamanda dijital eğitimin bir insan hakkı olarak vücut bulmasını da kolaylaştırmaktadır.⁴⁴ Öğrencilerin ve öğretmenlerin teknolojinin dinamik değişkenlerini kullanmaları, dijital eğitimin verimli hale gelmesinde oldukça önemlidir.⁴⁵ Özellikle çocukların dijital eğitim hakkına erişimleri için internete erişimin artık bir ön koşul olduğunu kabul etmek gerekmektedir.⁴⁶ İnsan hakları açısından dijital eğitim hakkının varlığı ve sürdürülebilirliği için ayrımcılık gözetmeme ilkesi dahilinde herkesin internete erişim hakkı ne kadar önemliyse, dijital araçların kullanımı da dijital okuryazarlığın varlığı o derece önemlidir. Bu nedenle, internete erişim hakkının var olabilmesi ve kullanılabilmesi için dijital araçlara, bilgisayar ve internet gibi, erişebilmek, kullanabilmek ve hatta bunların gelişmesine katkı sağlayabilmek birbirini tamamlayan kavramlardır. BM, internete evrensel erişimi bir ayrıcalık olarak değil, bir insan hakkı olarak görmektedir ve bu hakkın güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁷ AIHM ise yirmi üye devletin (Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Litvanya, Hollanda,

⁴¹ Council of Europe, “European Declaration on Digital Rights and Principles” (15.12.2022), <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>>, erişim tarihi, 07.01.2025, Giriş

⁴² Dijital eğitim hakkının diğer insan hakları ile birbirine bağımlı ve birbiriyle ilişkili olduğu olgusu sadece açıklanan bu başlıklar ile sınırlı değildir. Dijital eğitimin önemli ve öncü unsurlarından olan internete erişim ve dijital ifade özgürlüğü sadece iki örnek olarak ele alınmıştır.

⁴³ Konstyantyn I. Bieliakov, et al., “Digital Rights in Human Rights System” (2023) *Intereulaweast*, X(I), s.191.

⁴⁴ İnternete erişimin bir hak olarak kabulü ve varlığı ile ilgili olarak hukuki çerçeve için bkz. Zeki Emre Kurt, “Ucuz, Sansürlü ve Hızlı İnternete Erişim Hakkı” (2015) *Ankara Barosu Dergisi*, 2, s.287.

⁴⁵ Peide Liu, et al., “Distance Education Quality Evaluation Based on Multigranularity Probabilistic Linguistic Term Sets and Disappointment Theory” (2022) *Information Sciences* 605, s.159.

⁴⁶ Çocuk hakları, internet ve insan hakları açısından yapılan değerlendirme için bkz. Nazura Abdul Manap and Nurul Hidayat Ab Rahman, “Digital Era Education: Re-Evaluating Children’s Rights to The Internet” (2022), *International Conference on Law and Digitalization*, s.164.

⁴⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, “It May Be Time to Reinforce Universal Access to the Internet as a Human Right, Not Just a Privilege, High Commissioner Tells Human Rights Council” <<https://www.ohchr.org/en/news/2023/03/it-may-be-time-reinforce-universal-access-internet-human-right-not-just-privilege-high>>, erişim tarihi 09.11.2024.

Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovenya, İspanya, İsviçre ve Birleşik Krallık) mevzuatı üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, internete erişim hakkının teoride ifade özgürlüğü, fikir ve bilgi alma özgürlüğüne ilişkin anayasal güvencelerle korunduğunu ortaya koymuştur.⁴⁸ İnternete erişim hakkı, ulusal anayasalar tarafından korunan bilgi ve iletişime erişim hakkının doğasında var olduğu kabul edilir ve her bireyin bilgi toplumuna katılma hakkını ve devletlerin vatandaşları için internete erişimi garanti etme yükümlülüğünü kapsar.⁴⁹ Bu nedenle, ifade özgürlüğünü koruyan tüm genel güvencelerden, engelsiz internet erişimi hakkının da tanınması gerektiği sonucu çıkarılabilir.⁵⁰

Dijital eğitim hakkının kullanılması için var olması mutlak olan bir diğer hak ise dijital ifade özgürlüğüdür.⁵¹ Dijital ifade özgürlüğü, dijital ortamlardaki diğer hakların varlığıyla doğrudan ilişkilidir. İfade özgürlüğünün eğitim ile ilişkisi yeni olmamakla birlikte, eğitim hakkının her türlü ortamda var olabilmesi için mutlaka korunması gereklidir.⁵² Ancak, bilgi paylaşımının esas alındığı dijital eğitim hakkının kullanılması için dijital ortamlarda ifade özgürlüğünün sınırlarının olabildiğince net ve fakat insan haklarını ihlal etmeyecek düzeyde çizilmesi şarttır.⁵³

Sonuç olarak, insan haklarının kavramsal çerçevesi ve normatif niteliği açısından dijital eğitim hakkı, internete erişim ve dijital ifade özgürlüğü ile doğrudan bağlantılıdır.

IV. İKİRCİKLİ BİR YAKLAŞIM: İNSAN HAKLARI AÇISINDAN OLAĞANDIŞI DURUMLARDA DİJİTAL EĞİTİM HAKKI

Olağandışı durumlar eğitim hakkını olumsuz etkilerken, dijital eğitim hakkı bu etkileri hafifletmekte önemli bir rol oynamaktadır. Eğitimi Saldırlardan Koruma Küresel Koalisyonu (*Global Coalition to Protect Education from Attack*), 2024 yılında çatışma bölgelerinde okulların ve üniversitelerin askeri amaçlarla kullanılmasının yanı sıra öğrencilere, eğitimcilere ve eğitim kurumlarına yönelik yaklaşık 6.000 saldırı rapor etmiştir.⁵⁴ Öğrenciler ve eğitimciler dahil olmak üzere 10.000'den fazla kişi 2022 ve 2023 yıllarında eğitime yönelik saldırılarda öldürülmüş, yara-

⁴⁸ Ahmet Yıldırım v. Türkiye 18.12.2012-B.N. 3111/10, para. 31.

⁴⁹ İbid.

⁵⁰ İbid.

⁵¹ Dijital ifade özgürlüğü ile ilgili bkz. Barış Günaydın, *İnternet Yayıncılığı ve İfade Özgürlüğü* (Seçkin 2010).

⁵² British Institute of International and Comparative Law and Education Above All Foundation, *Protecting Education in Insecurity and Armed Conflict: An International Law Handbook* (British Institute of International and Comparative Law and Education Above All Foundation 2010). s.15.

⁵³ Dijital ortamda ifade özgürlüğü ile ilgili olarak bkz. Nasuh Buğra Karadağ, "İnternetin Gücü: İfade Özgürlüğünün Yeni Yüzü" (2024) *Ankara Barosu Dergisi*, 82(3), s.529.

⁵⁴ Global Coalition to Protect Education from Attack, *Education Under Attack*, (Global Coalition to Protect Education from Attack, 2024), s.11.

lanmış, kaçırılmış veya zarar görmüştür. Ayrıca aynı rapora göre, eğitime yönelik saldırılar 2022 ve 2023 yıllarında önceki iki yıla kıyasla yaklaşık yüzde 20 oranında artmıştır. 2019 yılında baş gösteren COVID-19 salgınından yaklaşık 1,6 milyardan fazla öğrenci etkilenmiştir.⁵⁵ Okulların kapanması, mevcut öğrencileri küresel gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 14'üne denk gelen 17 trilyon dolarlık ömür boyu kazanç kaybı riskiyle karşı karşıya bırakarak küresel öğrenme krizini beklenenden daha kötü hale getirmiştir.⁵⁶ Olağandışı durumlarda eğitim kurumları fiziksel olarak hasar görmekte, insani yardım amacıyla dönüştürülmekte ve öğrencilerin güvenliğini korumak için okullara erişim durdurulmaktadır. Ayrıca, hareket özgürlüğünün mecburi olarak kısıtlanması ve eğitim kurumlarının askeri amaçlar için kullanılması da sıkça karşılaşılan durumlardır.⁵⁷

Olağandışı durumlar sonrasında insan haklarının tekrardan tahsis edilmesi amacı doğrultusunda eğitim hakkı için birkaç örnek oldukça dikkat çekicidir. #LearnSyria projesi, savaş nedeniyle yerlerinden edilen Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitim kaynaklarına dijital olarak ücretsiz erişimlerini sağlamaktadır.⁵⁸ Ukrayna-Rusya çatışması sırasında oluşturulan *All-Ukrainian Online School* platformu ise öğrencilerin ücretsiz eğitim materyallerine dünyanın her yerinden erişmelerine olanak tanımaktadır.⁵⁹ Dijital eğitim hakkının kullanılması, aynı zamanda çocukların kültürel gelişimini ve dolayısı ile kültürel haklar ile de ilgili olabilir. Bu açıdan dünyadaki en önemli örneklerden bir diğeri ise *Child Friendly Spaces in Emergencies* platformudur. Bu platform ile olağandışı durumlardan etkilenen çocuklar için eğitim ve kültürel aktiviteler geliştirilmiş ve böylece çocukların eğitim araçları ile kültürel katılımlarının sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır.⁶⁰ Öte yandan, silahlı çatışmalar süresince veya sonrasında çatışmalardan etkilenen Ortadoğu coğrafyasında eğitimde sürekliliği sağlamak için yürütülen *NAFHAM* projesi ise müfredatla uyumlu dijital kaynaklar sunarak devam eden çatışmalara rağmen eğitime erişimin sağlanması-

⁵⁵ Bkz. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, UNESCO and UNICEF, *The State of the Global Education Crisis: A Path to Recovery*, (International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, UNESCO and UNICEF 2021), s.5.

⁵⁶ *Ibid.*, s.1.

⁵⁷ Silahlı çatışmalar ve eğitim hakkı ile ilgili olarak bkz. Stephen J. McKinney and Jennifer Farrar. "The Impact of Armed Conflict on School Education" (2023) *Educazione Interculturale – Teorie, Ricerche, Pratiche*, 21(1), s.1; Abdulghani Muthanna, Mohammed Almahfali and Abdullateef Haider. "The Interaction of War Impacts on Education: Experiences of School Teachers and Leaders" (2022) *Education Sciences*, 12(719), s.1.

⁵⁸ Wise-Qatar Foundation, "#LearnSyria" <<https://www.wise-qatar.org/project/learnsyria/>>, erişim tarihi, 11.12.2024.

⁵⁹ The European Wergeland Centre (EWC), "Presentation of Ukrainian Online School for Use Abroad" <<https://theewc.org/presentation-of-ukrainian-online-school-for-use-abroad/>>, erişim tarihi, 11.12.2024.

⁶⁰ Bkz. Save The Children, "*Child Friendly Spaces in Emergencies: A Handbook for Save The Children Staff*" (Save the Children 2008), s.2.

nı amaçlamıştır.⁶¹ Bu proje, Mısır ve Körfez bölgesindeki ülkelere⁶² ait tüm ulusal müfredatlar için çevrimiçi okul müfredatı video dersleri ve çevrimiçi özel dersler sağlamaktadır. COVID-19 salgını sırasında Türkiye, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) iş birliği ile Eğitim Bilişim Ağı (EBA) aracılığıyla eğitim hizmetlerini sürdürmüştür. Bu uygulama ile dijital eğitim kaynakları sunulmuş ve devlet, insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmıştır.⁶³

Eğitime yönelik saldırılara ilişkin endişe verici istatistikler ve yaşanan olağandışı durumların etkisi ışığında eğitim hakkının önemli zorluklarla karşı karşıya olduğu açıktır. Bu zorlukların aşılması için dijital eğitimin müspet etkisinden söz edilebilir. Ancak, olağandışı durumlarda dijital eğitim hakkının dahi insan hakları ihlallerini çözemeyeceğine yönelik menfi bazı görüşler de mevcuttur. Öncelikle, müspet açıdan dijital eğitim hakkı, olağandışı durumlarda eğitimin erişilebilir, kabul edilebilir ve değişen ihtiyaçlara uyumlu olmasını sağlamaktadır. Olağandışı durumlarda kişilerin gelişim hakları gerek eğitimlerini sürdürebilmeleri gerekse kültürel etkinliklere dahil olabilmeleri ile doğrudan ilgilidir. Dijital eğitim hakkı, olağandışı durumlarda bireylerin kişisel gelişimini de desteklemektedir.⁶⁴ Çünkü bu durumlarda sunulacak dijital imkânlar ile kültürel yaşama katılım hakkı, kişilere, özellikle çocuklara, ufuklarını genişletme ve diğer kültürel ve sanatsal gelenekleri öğrenme fırsatları sağlayacaktır.⁶⁵ Bu açıdan olağandışı durumlardaki dijital imkânlar, kültürel yaşama katılım ile ilgili insan haklarının da kullanmasını kolaylaştıracaktır. Öte yandan, olağandışı durum dönemlerinde dijital eğitime erişmek için internet ve dijital ortamdaki araçları kullanmak, kişileri zorlayabilmekte⁶⁶ ve bilgi teknolojilerine erişimdeki eşitsizliklere, yani dijital uçuruma neden olabilmektedir.⁶⁷ Dijital uçurum,⁶⁸ kesişimsel eşitsizlikleri⁶⁹ daha da derinleştirerek dijital eğitim hakkının

⁶¹ Ghaida M. Alayyar, Reha K. Aljeeran and Abdullah A. Almodaires, “Information And Communication Technology and Educational Policies in Primary and Secondary Education in the Middle East and North African (MENA) Region” in Joke Voogt ve diğerleri (eds.) *Second Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education* (Springer 2018), s.1.

⁶² Körfez bölgesindeki ülkeler Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Umman şeklinde sıralanabilir.

⁶³ EBA ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ertuğ Can ve Caner Ozan, “Eğitim Bilişim Ağı (EBA): Covid-19 Küresel Salgınının Yansımaları” (2021) *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), s.1553.

⁶⁴ Yury V. Pushkarev and Elena Pushkarev, “Human Rights as A Value of Personal Development in The Knowledge Society” (2018) *Novosibirsk State Pedagogical University Bulletin*, 8(3), s.80.

⁶⁵ Linde Lindkvist, “Five Problems with Children’s Participation Rights” in Rebecca Adami, Anna Kaldal, and Margareta Aspán (eds) *The Rights of The Child* (Brill 2023), s.151.

⁶⁶ Yuji Utsumi, “Armed Conflict, Education Access, and Community Resilience: Evidence from The Afghanistan NRVA Survey 2005 and 2007” (2022) *International Journal of Educational Development* 88, s.1.

⁶⁷ Dalgıç-Tetikol (n 21), s.65.

⁶⁸ United Nations, “The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet” (27 June 2016) <<https://docs.un.org/en/A/HRC/32/L.20>> erişim tarihi 12.03.2025, s.2.

⁶⁹ Kesişimsel eşitsizlik kavramı kişilerin birden fazla özellikleri-durumları nedeni ile bileşik bir şe-

kullanılmasını zorlaştırabilmektedir.⁷⁰ Nitekim, dijital uçurum, COVID-19 salgını sürecinde,⁷¹ bireylerin zayıf sosyoekonomik durumları⁷² veya işitme engelli çocukların ihtiyaçları gibi kişilerin mevcut özel ihtiyaçları⁷³ ile dijital araç ve gereçlerin etkin kullanımı arasında bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu ve benzeri durumlar nedeniyle dijital eğitim hakkının ön koşullarından olan teknolojik donanım, bağlantıya, doğru yazılıma, nitelikli dijital becerilere sahip öğretmenlere erişimlerde de orantısızlıklar ve imkânsızlıklar yaşanabilmektedir.⁷⁴ Ayrıca, internet bağlantısının devletlerin dijital egemenliği ile ilgili oluşu ve bu nedenle istenmeyen olası neticelerin söz konusu olma ihtimali de bir diğer menfi durumdur.⁷⁵ Olağandışı durumlarda devletler, kendi çıkarları için internet üzerindeki bilgileri manipüle edebilmekte ve yine bu egemenliklerini insan haklarına zarar verici şekilde kullanabilmektedirler.⁷⁶ Bu açıdan, olağandışı durumlarda internet üzerinden yapılan dezenformasyon ile ilgili de soru işaretleri gündeme gelebilmektedir.

Dijital eğitim hakkı, insan hakları hukuku açısından hem fırsatlar hem de endişeler barındıran ve ikircikli bir yaklaşım ile açıklanabilen bir kavramdır. Bu farklı açılar arasındaki denge henüz tam olarak kurulamamıştır. Özellikle olağandışı durumlarda dijitalleşme ve eğitim hakkı arasındaki etkileşime ve neticelerin kapsamına dair net bir yaklaşımın var olduğu söylenemez. Olağandışı koşullarda dijital eğitim hakkı erişilebilir, kabul edilebilir, esnek ve duyarlı bir yapıya sahiptir. Ancak aynı zamanda dijital imkânsızlıklar ve eşitsizlikler mevcut insan hakları sorunlarını derinleştirebilir.

kilde ayrımcılığa uğramalarını ifade etmektedir. Konu ile ilgili olarak bkz. Barnaby Willitts-King, John Bryant and Kerrie Holloway, “The Humanitarian “Digital Divide” (Overseas Development Institute 2019).

⁷⁰ Bkz. Serkan Çelik ve Nergiz Karadağ İşler, “Göç Mağduru Çocukların Covid-19 Salgını Sürecindeki Öğrenme Deneyimleri” (2020) *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), s.783; Fatma Avcı, “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Mülteci Öğrencilerin Sınıf Ortamında Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri” (2019) *Language Teaching and Educational Research*, 2(1), s.57.

⁷¹ Bkz. Nilgün Tosun ve Derya Tuzcu Eken, “Covid-19 Salgını ile Acil ve Zorunlu Uzaktan Eğitime Geçiş: Genel Bir Değerlendirme” (2020) *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), s.113.

⁷² Sandra Garcia Jaramillo, *Covid-19 and Primary and Secondary Education: The Impact of The Crisis and Public Policy Implications for Latin America and the Caribbean* (UNICEF 2020), s.6.

⁷³ Güzin Karasu ve Zehranur Kaya, “Covid-19 Salgını Sürecinde İşitme Engelli Üniversite Öğrencileriyle Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Çalışmalarının İncelenmesi” (2021) *Ege Eğitim Dergisi*, 22(2), s.95.

⁷⁴ Doen Filmer et al., “Education and Health” in Valerie Cerra e al. (eds) *How to Achieve Inclusive Growth* (Oxford University Press 2022), s.497.

⁷⁵ Dijital egemenlik ile ilgili olarak bkz. Altın Aslı Şimşek Öner, “Siber-Alanda Devlet Kudretine Bir Bakış: Dijital Egemenlik Kavramı” in (2023) Kerem Batır, Elif Çağla Yıldız ve Cansu Atıcı (eds) *Uluslararası Dijital Çağda Hukuk Sempozyumu Özet Bildiri Kitabı*, s.155.

⁷⁶ Bailey Ulbrichtl and Joelle Rizk, “How Harmful Information On Social Media Impacts People Affected by Armed Conflict: A Typology Of Harms” (2024) *International Review of the Red Cross* 106 (926), ss.823–862.

SONUÇ

Dijital çağdaki teknolojik gelişmeler ve toplumsal değişimler, hukuk, insan hakları ve eğitim üzerinde güçlü etkiler yaratmaktadır. Dijital dönüşüm, dijital eğitim hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır. Dijital eğitim hakkı ile diğer dijital insan hakları arasındaki ayrılmaz bağ, bu hakkın etkin kullanımı için vazgeçilmezdir. Dijital çağ ile birlikte gelişen uzaktan eğitim çözümleri, sınırları ortadan kaldıran eğitim uygulamalarının ötesinde hukuki açıdan da köklü bir transformasyonun yaşandığını göstermektedir.⁷⁷ Uzaktan eğitim yöntemleri, eğitimin sürekliliğini sağlarken eğitim hakkının korunması için teknolojinin insan hakları ve eğitim ile entegrasyonunun da zorunlu olduğunu göstermektedir.

Dijital eğitim hakkının temel bir insan hakkı olarak tanınması, olağandışı durum dönemlerinde daha önem kazanmaktadır. Dijital eğitim hakkı ve olağandışı durumlar arasındaki sebep, amaç, araç ve sonuç ilişkisi incelendiğinde gerek hukuksal gerekse pratiğe yönelik nedensellik daha net şekilde anlaşılacaktır. Afetler, savaşlar, silahlı çatışmalar ve salgın hastalıklar gibi olağandışı durumlarda, devletlerin eğitim hakkını koruma yükümlülüklerini yerine getirmesi için dijital bilgi teknolojileri temel araçlardır. Tüm bu ilişki ağının sonucu ise olağandışı durumlarda dijital eğitim hakkının bir insan hakkı olarak kullanılmasıdır.

Devletler insan hakları hukuku yükümlülükleri kapsamında olağandışı durumlarda eğitim hakkına saygı göstermeli, korunmalı ve gereksinimlerinin yerine getirilmesi için çaba sarf etmelidir.⁷⁸ Dijital eğitim hakkının özellikle olağandışı durumlarda kullanımı ile ilgili olarak müspet ve menfi etkileri kapsayan çok yönlü bir tartışma, bir diğer ifade ile ikircikli yaklaşım, söz konusudur. Dijital eğitim hakkına yönelik bu yaklaşım, insan hakları hukuku temelinde olabildiğince dengelenmelidir. Bu amaç doğrultusunda, dijital hakların erişilebilir, uyarlanabilir ve kapsayıcı olduğunun insan hakları temelli bir yaklaşımda özümzenmesi için ilgili zorlukların ve sınırlamaların ele alındığı ve kaynakların verimli kullanıldığı⁷⁹ hukuksal, idari, politik ve pratik adımlar atılmalıdır. İkircikli yaklaşımın devam etmesi, dijital eğitim hakkı ve diğer dijital insan hakları açısından hukuki olarak uygulanabilirlik gücünü olumsuz etkileyeceğinden minimize edilmelidir. Toplumsal değişimler doğrultusunda farklılaşan hukuki gereksinimler dijital haklar konusunda daha dengeli ancak güçlü tutumların gelişmesine ihtiyaç duymaktadır.

⁷⁷ Uzaktan eğitimin geçmişi ve gelişimi ile ilgili olarak bkz. Aras Bozkurt, “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını” (2017) *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s.85.

⁷⁸ Bkz. Khalil Akbariavaz and Pardis Moslemzadeh Tehrani, “The Role of International Law in Protection against Attacks on Children’s Education Rights in Armed Conflict” (2023) *Journal of Politics and Law*, 13(3), s.90; Council of Europe, “Making the Right to Education Real in Times of Crisis” <<https://www.coe.int/en/web/education/making-the-right-to-education-real-in-times-of-crisis>>, erişim tarihi, 10.01.2025.

⁷⁹ Bkz. Sandra Fredman, “A Human Rights Approach: The Right to Education in the Time of Covid-19” (2021) *Child Development*, 92, e901.

Dijitalleşmenin hukuk dünyası üzerindeki etkileri belirsiz olsa da olumsuz sonuçların koordineli ve proaktif bir şekilde azaltılması kesin olarak gerekecektir. Sonuç olarak, henüz hukuki çerçevesi tam olarak belirlenmemiş olsa da kapsayıcı bir dijital insan hakları mevzuatının hazırlanması ve dijital eğitim hakkının korunması, özellikle olağandışı durumlarda, bir zorunluluktur.

KAYNAKÇA

Akbariavaz K and Tehrani PM, “The Role of International Law in Protection against Attacks on Children’s Education Rights in Armed Conflict” (2023) *Journal of Politics and Law*, 13(3), ss.90-108.

Akyeşilmen N, “Uluslararası İnsan Hakları Düzenlemeleri ve Eğitim: Eğitime Hak Temelli Bir Bakış” (2014) *Milli Eğitim* 201, ss.5-16.

Alayyar GM Aljeeran RK and Almodaires AA, “Information And Communication Technology and Educational Policies in Primary and Secondary Education in the Middle East and North African (MENA) Region” in Joke Voogt ve diğerleri (eds) *Second Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education* (Springer 2018), ss.1-22.

Avcı F, “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Mülteci Öğrencilerin Sınıf Ortamında Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri” (2019) 2(1) *Language Teaching and Educational Research*, ss.57-80.

Bailey AL Martíneza JF Oranjeb A and Faulkner-Bondc M, “Introduction to Twin Pandemics: How a Global Health Crisis and Persistent Racial Injustices Are Impacting Educational Assessment”, (2022) *Educational Assessment*, 27(2), ss.93-97.

Bieliakov KI Tykhomyrov OO and Radovetska LV, “Digital Rights in Human Rights System”, (2023) *Intereulaweast*, X(I), ss.183 – 207.

Binbir Ü ve Arastaman G, “Eğitim Hakkı: Bir Sistematiik Derleme Çalışması” (2021) *Uluslararası Tolum Araştırmaları Dergisi* 11(18), s.5067-5098.

Bozkurt A, “Türkiye’de Uzaktan Eğitimin Dünyü, Bugünü ve Yarını”, (2017) *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), ss.85-124.

British Institute Of International and Comparative Law And Education Above All Foundation, *Protecting Education in Insecurity And Armed Conflict: An International Law Handbook*, (British Institute Of International and Comparative Law And Education Above All Foundation 2010).

Can E ve Ozan C, “Eğitim Bilişim Ağı (EBA): Covid-19 Küresel Salgınının Yansımaları”, (2021) *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), ss.1553-1595.

Çelik S ve İşler NK, “Göç Mağduru Çocukların Covid-19 Salgını Sürecindeki Öğrenme Deneyimleri”, (2020) *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), ss.783-800.

Çiftçi A ve Karakaş Y, “Dijitalleşen Zamanın İzdüşümünde: Kimliğin, Bedenin ve İletişimin Dönüşümü”, (2019) *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 10(37), s.7-30.

Council of Europe, “European Declaration on Digital Rights and Principles”, <<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>>.

Council of Europe, “Making the Right to Education Real in Times of Crisis” <<https://www.coe.int/en/web/education/making-the-right-to-education-real-in-times-of-crisis>>.

Council of Europe, Guidelines To Respect, Protect And Fulfil The Rights Of The Child In The Digital Environment Recommendation CM/Rec(2018)7 Of The Committee Of Ministers (Council of Europe, 2018).

Custers B, “New Digital Rights: Imagining Additional Fundamental Rights for the Digital Era”, (2021) Computer Law & Security Review, 44, ss.1-13.

Çelik A, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim Hakkı” (Ocak 2015) Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 6(20), ss.279-328.

Dalgıç-Tetikol DE Köksal E ve Güloğlu B, “The Evolution Of The Digital Divide In Turkey”, (2023) Journal of Research in Economics, 7(1), ss.65-83.

Davies S Pettersson T ve Öberg M, “Organized Violence 1989–2022, and the Return of Conflict between States” (2023) Journal of Peace Research , 60(4), ss.691-708.

Dijk, JV The Network Society (SAGE 2020).

European Network of National Human Rights Institutions, “Human Rights in (Post-) Conflict – ENNHRI” (ENNHRI-, Ekim 25, 2024) <<https://ennhri.org/our-work/topics/human-rights-in-post-conflict/>>.

Filmer D Gatti R Rogers H Spatafora N and Emrullahu D, “Education and Health” in Valerie Cerra ve diğerleri (eds.) How to Achieve Inclusive Growth (Oxford University Press 2022), ss.497–538.

Fredman S, “A Human Rights Approach: The Right To Education in the Time of Covid-19”, (2021) Child Development, 92, ss.e900-e903.

Gleditsch NP Wallensteen P Eriksson M Sollenberg M and Strand H, “Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset”, (2002) Journal of Peace Research 39, ss.615-637.

Global Coalition To Protect Education From Attack, Education Under Attack, (Global Coalition To Protect Education From Attack, 2024).

Günaydın B, İnternet Yayıncılığı ve İfade Özgürlüğü (Seçkin 2010).

İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, “Olağandışı Durumlar ve Ortak Özellikleri” <<https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/3475/xfiles/olagandisi.pdf>>.

International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, UNESCO and UNICEF, The State of the Global Education Crisis: A Path to Recovery (International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, UNESCO and UNICEF 2021).

International Telecommunication Union & UNESCO, The State of Broadband 2024: Leveraging AI for Universal Connectivity (New York, 2024).

JaiSwal A, “Covid-19 Pandemic: Digital Technology Usage And Associated Socio-Technological Challenges”, (2022) *Habitus Toplum Bilimleri Dergisi*, 3, ss.233-249.

Jaramillo SC, Covid-19 and Primary and Secondary Education: The Impact of the Crisis and Public Policy Implications for Latin America and the Caribbean, (UNICEF 2020).

Lee SE, “Education as a Human Right in the 21st Century” (2013) *Democracy & Education*, 21(1). Article 1 <<http://democracyeducationjournal.org/home/vol21/iss1/9/>> erişim tarihi 10.03.2025.

Karadağ NB, “İnternetin Gücü: İfade Özgürlüğünün Yeni Yüzü”, (2024) *Ankara Barosu Dergisi*, 82(3), ss.529 – 544.

Karakulakoğlu SE, *Dijital Toplum: Kavram, Kuram ve Yöntem* (Nobel 2020).

Karasu G ve Kaya Z, “Covid-19 Salgın Sürecinde İşitme Engelli Üniversite Öğrencileriyle Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Çalışmalarının İncelenmesi”, (2021) *Ege Eğitim Dergisi*, 22(2), ss.95-111.

Kaya SB, “İnsan Haklarında Devletin Pozitif Yükümlülüğü: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi Üzerine Bir Analiz”, (2022) *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(51), ss.51-72.

Kenar N ve Selçuk HM, “Bölgesel Silahlı Çatışmaların Analizi: Genel Bir Bakış”, (2023) *Sakarya İktisat Dergisi*, 14, ss.566-598.

Kılıç M, “Pandemi Döneminde Dijital Eğitim Teknolojisinin Dönüştürücü Etkisi Bağlamında Eğitim Hakkı ve Eğitim Politikaları”, (2021) *Yükseköğretim Dergisi*, 11 (1), ss.25- 37.

Kurt ZE, “Ucuz, Sansürlsüz ve Hızlı İnternete Erişim Hakkı” (2015) *Ankara Barosu Dergisi*, 2, ss.287-293.

Lindkvist L, “Five Problems With Children’s Participation Rights” in Rebecca Adami, Anna Kaldal, and Margareta Aspán (eds.) *The Rights Of The Child* (Brill 2023), ss.151-163.

Liu P Wang X Teng F Li Y and Wang F, “Distance Education Quality Evaluation Based On Multigranularity Probabilistic Linguistic Term Sets And Disappointment Theory”, (2022) *Information Sciences*, 605, ss.159-181.

Manap NA and Rahman NHA, “Digital Era Education: Re-Evaluating Children’s Rights To The İnternet”, (2022) *International Conference on Law and Digitalization*, ss.164-177.

Mavi İ ve Yıldız S, “Küreselleşme Bağlamında Yeni Bir Toplumsal Hareket Olarak İnsan Hakları Hareketi”, (2021) *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), ss.1-20.

Mckinney SJ and Farrar J, “The Impact Of Armed Conflict On School Education”, (2023) *Educazione Interculturale – Teorie*, 21(1), ss. 1-10.

Müderisoğlu Ü ve Al H, “Sivil Toplum ve Hukuk”, (2020) *Sakarya İktisat Dergisi* 100. Yıl Milli Eğitimlik Özel Sayısı, ss.66-90.

Muthanna A Almahfali M and Haider A, “The Interaction Of War Impacts On Education: Experiences Of School Teachers And Leaders”, (2022) Education Sciences, 12(719), s.1-15.

OECD “OECD Legal Instruments”, <<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0389>>.

Oleksandr PV and Hyliaka OS, “Human Rights in the Digital Age: Challenges, Threats and Prospects” (2021) Journal Of The National Academy Of Legal Sciences Of Ukraine, 28(1), s.15-23.

Öner AAŞ, “Siber-Alanda Devlet Kudretine Bir Bakış: Dijital Egemenlik Kavramı” in Kerem BATIR, Elif Çağla Yıldız ve Cansu Atıcı (eds.) Uluslararası Dijital Çağda Hukuk Sempozyumu Özet Bildiri Kitabı (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi 2023), ss.155-157.

Porter B, “Chapter 15: Interdependence of Human Rights” in Jackie Dugard, Bruce Porter, Daniela Ikawa, and Lilian Chenwi (eds), Research Handbook on Economic, Social and Cultural Rights as Human Rights (Edward Elgar Publishing, 2020), ss.302-337.

Pushkarev YV and Pushkarev E, ‘Human Rights As A Value Of Personal Development in The Knowledge Society’, (2018) Novosibirsk State Pedagogical University Bulletin, 8(3), s.80-91.

Save The Children, Child Friendly Spaces In Emergencies: A Handbook For Save The Children Staff (Save the Children 2008).

Tekin MT, ‘21. Yüzyılda Bilgiye Erişim ve Bilgi Paylaşım Yolu Olarak Dijital Okuryazarlık ve Dijital Kitaplar: Kuramsal Bir Değerlendirme’, (2016) Uluslararası Yükseköğretimde Yeni Eğilimler Kongresi: Değişime Ayak Uydurma, ss.11-13.

The European Wergeland Centre (EWC), ‘Presentation of Ukrainian Online School for Use Abroad’ <<https://theewc.org/presentation-of-ukrainian-online-school-for-use-abroad/>>.

Tosun N ve Eken DT, “Covid-19 Salgını ile Acil ve Zorunlu Uzaktan Eğitime Geçiş: Genel Bir Değerlendirme”, (2020) Milli Eğitim Dergisi, 49(1), ss.113-128.

UNESCO, “What You Need to Know About Digital Learning and Transformation of Education”, <<https://www.unesco.org/en/digital-education/need-know>>.

UNESCO, Guidelines for the Governance of Digital Platforms (United Nations, 2023).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, “It May Be Time to Reinforce Universal Access to the Internet as a Human Right, Not Just a Privilege, High Commissioner Tells Human Rights Council”, <<https://www.ohchr.org/en/news/2023/03/it-may-be-time-reinforce-universal-access-internet-human-right-not-just-privilege-high>>.

United Nations, “General comment no. 13: The Right to Education (art. 13) Adopted At The Twenty-First Session Of The Committee On Economic, Social And Cultural Rights” (1999) <<https://digitallibrary.un.org/record/407275?v=pdf>> erişim tarihi 10.03.2025.

United Nations, “The Promotion, Protection and Enjoyment of Human Rights on the Internet” (27 June 2016) <<https://docs.un.org/en/A/HRC/32/L.20>> erişim tarihi 12.03.2025

United Nations, “Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development” <<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf?token=exp5O3VFkmCQRzcTZw&fe=true>>.

Utsumi Y, “Armed Conflict, Education Access, and Community Resilience: Evidence From The Afghanistan NRVA Survey 2005 and 2007”, (2022) International Journal of Educational Development 88.

Ulbricht B and Rizk J, “How Harmful Information On Social Media Impacts People Affected by Armed Conflict: A Typology Of Harms” (2024) International Review of the Red Cross 106 (926), ss.823–862.

Willitts-King B Bryant J and Holloway K, The Humanitarian “Digital Divide”, (Overseas Development Institute 2019).

Wise-Qatar Foundation, “#Learnsyria” <<https://www.wise-qatar.org/project/learnsyria/>>.

Yemelyanova O Bakhmat N Huda O Shvets T and Boichuk A, “The Educational Crisis In Today's Information And Digital Society”, (2023) Revista Eduweb, 17(2), ss.267-284.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Kararı

Hikmet Balabanoğlu, B.No. 2012/1334, 17.09.2013.

Yüksel Baran, B.No. 2012/782, 26.06.2014.

Mehmet Al, B. No: 2021/6664, 6/10/2021.

Sadi Yıldırımoğlu, B. No. 2021/460720, 12.2023.

AHİM Kararları

Ahmet Yıldırım v. Türkiye 18.12.2012-B.N. 3111/10.

Cengiz ve diğerleri v. Türkiye 01.12. 2015-B.N. 48226/10. 14027/11.

Jankovskis v. Litvanya 17.01.2017- B.N. 21575/08.

Kalda v. Estonia 19.01.2016-B.N. 17429/10.

Lawless v. İrlanda 01.07.1961-B.N. 332/57.

